

**SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN
ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ KAYNAKLI SORUNLAR:
MUŞ İL ÖRNEĞİ**

Şerafettin YENER*

Özet

Bu çalışmamızın amacı sosyal bilgiler öğretiminde öğretmen ve öğrenci kaynaklı yaşanan sorunları araştırmaktır. Muş ili özelinde değişik okullarda görev yapan öğretmenlerle nitel araştırma yöntemi kullanılarak mülakatlar yapılmak suretiyle bu çalışmamız gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerden ve öğrencilerden kaynaklı sorunların neler olduğu ile ilgili yapılan görüşmeler çalışmamızın ana eksenini oluşturmuştur. Elde edilen araştırma bulguları ışığında sosyal bilgiler öğretiminde öğretmen ve öğrenci kaynaklı sorunlar saptanmıştır. Öğretmen kaynaklı sorunlar; deneyim ve uygulama eksikliği, lisans eğitiminin yetersizliği, hizmet içi eğitim yetersizliği, öğretmen sirkülasyonu, öğretmenlerin kendilerini yenileyememeleri şeklinde saptanırken, öğrencilerle ilgili de; hazır bulunuşluk seviyesi, okuma ve yazmada sorun yaşama, motivasyon düşüklüğü, derse hazırlıksız gelme, veli ilgisizliği, ekonomik düzey farklılıkları, sınıf içi disiplinsizlik gibi sorunlar olarak saptanmıştır. Sosyal bilgiler öğretiminde başarı, bu sorunlardan dolayı sekteye uğramaktadır. Çalışmada saptanan bu sorunlara çözüm önerileri sunulmuş ve başarılı bir sosyal bilgiler öğretimine katkıda bulunmak amacıyla önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Öğretimi, Öğretmen Kaynaklı Problemler, Öğrenci Kaynaklı Problemler, Sosyal Bilgiler Öğretiminde Problemler

**TEACHER AND STUDENT RELATED PROBLEMS FACED
IN TEACHING SOCIAL STUDIES: SAMPLE OF MUŞ
PROVINCE**

Abstract

The aim of this study is to investigate teacher and student related problems in teaching social studies. Qualitative research methods were used to collect data. Interviews were done with teachers who work in various schools in Muş province. Interviews about what teacher and student related problems are form the main axis of this study. It is aimed to determine teacher and student related problems in teaching social studies according to findings. Lack of experience and practice, the lack of undergraduate education, lack of in-service training, teachers circulation, that teachers do not develop themselves professionally have been noted

*Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ABD-Muş / Türkiye.
e-mail: s.yener@alparslan.edu.tr
doi: <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.04701>
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/anemon>

as teacher related problems whereas readiness level, having difficulty in reading and writing, low motivation, attending class unpreparedly, uninterested parents, economic status disparities, classroom indiscipline have been determined as student related problems. Success in teaching social studies is hampered due to this problem. In this sense, solutions are offered to these problems and suggestions are proposed in order to contribute an effective social studies education.

Keywords: Social Studies Education, Teacher Related Problems, Student Related Problems, Problems in Social Studies Education.

1.Giriş

1.1. Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilgiler

Öncelikle “biliminliliği ve nedenselliği”ni kısaca açıkladıktan sonra sosyal bilimler ve sosyal bilgilerin tanımını, konusunu ve tarihçesini incelemek yerinde olacaktır. Bilimin ne olduğu, neye yaradığı gibi konularda sağlanabilen görüş birliğinin dahi bilimi tanımlamaya yetmediği görülmektedir. Bilimin birbirinden farklı olmamakla birlikte çok sayıda tanımlanmıştır (Öztürk, 2009). Bu tanımlar arasında "...nesnel sağlamlığı olan bilgiler bütünü...", "neden sonuç ilişkilerinin ifade edildiği sistematik bilgiler brikimi", "genel geçerlik ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgesel bilgi", "...belli bir ereğe yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci", "...insanoğlunun biriktirdiği kaydedilmiş sistematik bilgi", biçiminde tanımsal ifadeler ön plana çıkmaktadır (Karasar, 2009).

Bilime dair tanımların sayısını arttırmak mümkündür ama bilim ile uğraşan bilim insanlarının bu tanımları yeterli bulmayacağını söylemeye gerek yoktur. Bu nedenle, bilimin eksiksiz bir tanımını yapmaya çalışmak yerine, onu açıklamaya çalışmak daha doğru olacaktır. Bilimin nedenselliği nereden kaynaklanmaktadır? sorusu cevaplanması gereken önemli bir sorudur. Hz. Âdem'den bu yana, âdemoğlu varoluşunu devam ettirebilmek için doğayı bilmek, doğaya egemen olmak istemiştir. Bu sebepten, insan varoluşundan beri doğayla mücadele etmektedir. Öncelikli olarak hayatta kalmanın asgari şartlarını oluşturma çabasında olan birey; ilkel, avcı-toplayıcı insan kümelerinden günümüze kadar tabiat ile mücadelesinde sürekli olarak bir ilerleme kaydetmiştir.

Yüzyıllardır insanoğlunun yüzündeki yaşam ortamına duyduğu merak, yaşam standartlarını yükseltecek bir etkinliğe bürünmeye başladı. Olağan gibi görünen olayları anlama çabası, aslında dünyanın gizemlerle dolu bir yer olduğunu ve bunları çözümlenmek gerektiği gerçeğini doğurmuştur. Öte yandan, insan doğa kaynaklı korkusunu yenmeye ve merakını gidermeye çabalamıştır. Korkuyu yenebilmenin ya da merakı gidermenin tek yolunun, onu anlamak olduğu anlaşılmıştır. Peki, insanoğlunun doğayla giriştiği amansız savaşın tek nedeni bu mudur? Başka bir deyişle, bilimi yaratan güdü, insanoğlunun gereksinimleri midir? Şunu belirtmek gerekir, elbette korku ve merakın yanında başka nedenler de vardır. Kaygıların giderilmesi için doğa ile girişilen mücadele sosyal değişmeyi zorunlu kılmıştır (Ata, 2012).

İnsanın (toplumun) egemen olma, beğenilme, daha rahat yaşama, üstün olma isteği vb. nedenler; bilgi üretimini sağlayan başka etmenler arasında sayılabilir. İnsanın korkusu, merakı ve istekleri hiç bitmeden sürüp gidecektir. Öyleyse, insanın doğayla ve insanın insanla mücadelesine bağlı olarak bilgi üretimi de durmaksızın sürecektir. Bilme arzusu insanla yaşattır.

Sosyal bilimler, çok geniş anlamda, insanlar arası ilişkileri inceler ve genel olarak toplumda insan davranışlarıyla ilgilenen disiplinleri içerir. Bu disiplinler için, "Davranış Bilimleri" ya da "Beşeri Bilimler" deyimleri de kullanılmaktadır. Sosyal bilimler, insan tarafından üretilen gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bu sürecin sonunda elde edilen derin bilgiler olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla bu alan, insan tarafından meydana getirilen gerçekle uğraşmaktadır (Bilgili, 2010). Diğer bir tanıma göre Sosyal Bilimler, insanın insanla ve çevresiyle olan ilişkilerini inceleyen disiplinler topluluğudur. Başka bir ifade ile sosyal bilim; insan merkezli bilim dalları bütünü olarak, insanın insanla, toplumla ve başta devlet olmak üzere diğer kurumlar ile olan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır (Kabapınar, 2012). "Sosyal Bilimler" denildiği vakit, fen, matematik, güzel sanatlar ve felsefe disiplinlerinin dışında kalan ve insan ve onun oluşturduğu olguları konu alan disiplinler akla gelmelidir. İnsanî veya beşerî bilimler veya davranış bilimleri olarak da sınıflandırılan bu disiplinleri; hukuk, tarih, coğrafya, psikoloji, sosyoloji, eğitim, antropoloji, ekonomi, siyasî bilimler, dil bilim, yönetim bilimleri, sağlık, nüfus (demografi) v.s. olarak sayabiliriz (Safran, 2012).

Sosyal bilimlerin içerisinde sosyal bilgiler kavramı doğmuş ve sosyal bilimlerdeki farklı disiplinlerin birleştirilmesi ile bir sosyal bilgiler ders programı oluşturulmuştur (Bilgili, 2010). Sosyal bilgiler dersinin temel amacı birbirine bağımlı, global bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak kamu yararına, bilgiye dayalı, mantıklı kararlar verebilme yeteneği geliştirmek için genç insanlara yardımcı olmaktır. İnsanlar yaratılışları gereği toplum içinde yaşarlar. Bundan dolayı insanlar arası ilişkilerin belli toplumsal bir düzen içinde yürütülmesi gerekir (Karaman ve Kepenekci, 2008). Bu düzenin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için birer eğitim kurumu olarak okullar işe koşulur. Çünkü toplum hayatına uyum sağlama, yani sosyal davranış kurallarının gerektirdiği bilgi ve donanım, sosyal benliğin oluşumu ve sosyal kişilik kazanma eğitimle olur (Çiftçi, 2008).

Zorunlu olarak insanın hayatında kullandığı onun daha kolay, rahat, mutlu yaşamasını, kendini gizli yetenekleri doğrultusunda geliştirip gerçekleştirmesini sağlayan tüm toplumsal olgular ve ilişkiler bu kavramın kapsamı içine girebilir. Bir bakıma sosyal bilimlerin tümü felsefe ve diğer etkinliklerin kesiştiği bir alan olarak düşünülebilir. Bu yüzden hareketle sosyal bilgiler sayesinde öğrencilere kavram, beceri ve değerlerin kazandırılması hedeflenmektedir (Safran, 2012). Dolayısıyla kazanımlar formel eğitim kapsamında sosyal bilgiler öğretim programları ile gerçekleştirilmektedir. Sosyal bilgiler, toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonunda elde edilen derin bilgiler olarak tanımlanabilir.

Gerçekte sosyal bilgiler, eğitim alanının yarattığı bir kavramdır. Sosyal bilgiler, sosyal bilimler alanındaki kavramsal ve bilimsel gelişmelerin eğitim süreci içinde ele alınarak bireyin toplum içinde gelişmesini, yetiştirilmesini amaçlar. Sosyal bilimlerin değişimi ve

sürekliliği inceliyor olması, bireyi toplumsallaştırma amacı güden eğitimdesosyal bilimlerin etkin bir yer kazanmasına yol açmıştır.Eğitimin, hem bir sosyal bilim dalı hem de sosyal bilimlerin uygulama alanı durumuna gelmesi "sosyal bilgiler" kavramını meydana getirmiştir.

Sosyal bilgiler; tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi (vatandaşlık) gibi günümüzde ilköğretim programlarında yer alan, ancak gerçekte sosyal bilimler denilen sosyoloji, ekonomi, psikoloji, antropoloji v.b. gibi disiplinlerden seçilerek o yaşlardaki öğrencilerin düzeyine uygun, daha somut ve daha yakın özelliklere sahip duruma getirilen konuları içerir (Tay, 2004).Sosyal bilgiler dersi temel kültür öğelerini, birçok alandaki çalışmadan sağlanan bulgulardan, disiplinler arası bir yaklaşımla seçilip yoğrularak oluşturulmuş bilgileri içinde bütünleştiren, ilköğretim basamağında (bilişsel, duyuumsal) ve çocuğun algılama düzeyine uygun durumuna getirilmiş bir derstir.

Sosyal bilgiler dersi, Milli Eğitim Bakanlığının tanımına göre (Meb, 2005); bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresi ile etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir. Tanımda olan ve diğer amaçlara matuf olarak, birinci sınıftan üçüncü sınıfa kadar hayat bilgisi dersi olarak verilen sosyal bilgiler dersi ilkokul ve ortaokulun temel derslerinden biri olmuştur (Tay ve Öcal, 2011). Sosyal bilgilerin içeriğini temel olarak sosyal bilim disiplinleri ile edebiyat ve sanat gibi beşeri bilimler (ve kısmen fen bilimlerinin bazı konuları) oluşturmaktadır (Yılmaz, 2009). Sosyal bilgiler öğretiminde bireyin toplumsallaşması yani içinde yaşadığı dünyanın ve toplumun nitelikli bir parçası olması hedeflenmektedir (Turan ve Ulusoy, 2010).Yukarıdaki tanım ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere sosyal bilgiler çeşitli sosyal bilim dallarından özet olarak seçilmiş, öğrencilerin seviyelerine göre sadeleştirilmiş konuları kapsayan ve ilköğretim bölümlerinde okutulan dersin adıdır.

1.2. Öğretmenlik Mesleği

Öğretmen; öğrencileri birey olarak gören, sosyal ve kültürel farklılıklarını dikkate alarak en yüksek düzeyde öğrenmeleri için çaba harcayan sınıf içi ve dışı çalışmalarını eleştirel bir yaklaşımla analiz ederek öz değerlendirme yapan kişidir (MEB, 2008). Tozlu' ya göre öğretmen, eğitim-öğretim sürecinin en temel elamanıdır. Öğretmen, öğrencilerin kendilerini gerçekleştirmelerinde, kendi görüşlerini tahlil ve tenkit edebilecek bir beceriye ulaşmalarında yol göstericidir (Tozlu, 2003). Öğretmenlik mesleğinin amacı eğitim ve öğretim sürecinde öğrenciler üzerinde istenilen davranış ve tutumların meydana gelmesini sağlamaktır. Davranış ve tutum, öğrencilerin okuldaki başarılarını belirlemede önemli bir yere sahiptir (Yılmaz ve Şeker, 2011). Sosyal bilgiler dersi ilköğretim çağındaki öğrenciler tarafından ezber dersi olarak görülür. Öğrenciler bu derse karşı olumsuz bir tutum geliştirmekteler ve buna bağlı olarak başarısızlıklar yaşanabilmektedir (Tay, 2004). Sosyal bilgiler ders müfredatında belirtilen amaçların etkili bir şekilde gerçekleştirilmesinde programın uygulayıcısı olan öğretmenlerin büyük rolü vardır (Yılmaz ve Tepebaş, 2011). Öğretmen ders sırasında sınıfa hâkimdir ve sosyal bilgiler öğretiminde birden fazla öğretim, yöntem vetekniği kullanabilmektedir

(Köken, 2002). Sosyal bilgiler öğretmeni, sadece sınıf ortamında öğrenciye bilgileri vermekle mükellef değildir. Bir öğretmen; liderlik ve rehberlik yapma, kuşatıcı olma, empati kurma, etkili iletişim becerilerine sahip olma, paylaşımlarda bulunma gibi özelliklere sahip olmalıdır. Öğretmenlerde bulunması gereken özelliklerin öğrenciler tarafından da benimsenmesi ve rol model olarak kabul edilmesi için çaba içinde olunması gerekir. Bu özelliklere sahip bir sosyal bilgiler öğretmeni daha etkin bir sosyal bilgiler öğretimi gerçekleştirir (Köken, 2002). Sosyal bilgiler öğretiminin verimliliği açısından öğretmenlerin; soru hazırlama, soru sorma ve geri bildirim verme aşamalarında gerekli olan ilke ve aşamaları bilmeleri ve bu doğrultuda hareket etmeleri gerekir (Yeşil, 2008).

Öğretmenin niteliği ve kalitesi öğretimin kalitesini de belirler. Öğretmen adayları fakültelerden aldıkları eğitim aracılığıyla edindikleri teorik bilgiyi daha sonra uygulamalı olarak pratiğe dökmektedir. Öğretmen adayları öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği nitelikler ile ilgili bilgi sahibi olmaktadır. Bilgi sahibi olan öğretmen adayları uygulamanın içine dâhil edilmektedir. Böylelikle yaparak yaşarak uygulamanın içinde kazanılan deneyimler neticesinde öğretmen adaylarının gereken nitelikleri kazandığı varsayılır (Erdem, 2009; Mıhladız ve Doğan, 2011). Öğretmenler, genellikle iki şekilde araştırmalara konu edinmiştir. İlkinde öğretmenler araştırmanın birer nesnesi olarak yapılacak çalışmaya dâhil edilir (Kuusisaari, 2013). İkincisinde ise öğretmenler yapılan çalışmada bizzat birer araştırmacı kimlikle yer edinirler (Akar, 2012). Bizim bu çalışmamızda öğretmenler birinci tür çalışmada olduğu gibi çalışmanın içine dahil edilmiş, kendileri ile yapılan görüşmeler çalışmanın ana eksenini oluşturmuştur.

2.Yöntem

2.1.Araştırma Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalarda kullanılan görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama teknikleri kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Öğretmenler, çalışmanın içine dâhil edilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda sosyal bilgileri öğretiminin programının gerçekleştirilmesi aşamasında karşılaşılan sorunlara yönelik betimsel bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın evrenini 2013-2014 Eğitim-Öğretim sezonunda Muş ilinde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini; ölçüt örnekleme yöntemi çerçevesinde yapılan ön görüşmelerde, gönüllülük esasına dayalı, çalışmaya esas konu ile alakalı görüşlerini belirten sosyal bilgiler öğretmenleri arasından Muş ilinde görev yapan 22 öğretmen oluşturmuştur. Öğretmen seçiminde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden, ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışmamızda uyguladığımız veri toplama tekniği görüşme tekniğidir. Görüşme; sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniğidir (Karasar, 2002). Görüşme, sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda en yaygın veri toplama yöntemlerinden biridir (Yıldırım

ve Şimşek, 2013). Araştırmaya gönüllü olarak katılan öğretmenlerle uygun bir ortamda yapılan görüşmelerde, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu tekniği ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, araştırmacının görüşme sorularını önceden hazırladığı, gerektiğinde görüşme sırasında soruların yeniden düzenlenmesine izin verildiği bir tekniktir (Ekiz, 2003).

2.4. Verilerin Analizleri

Nitel araştırmalarda sağlıklı bir analiz ve bilgilerin doğruluğu ve geçerliliği için verilerin hazırlanması ve düzenlenmesi, verilerin tamamının okunması ve incelenmesi, verilerin kodlanması, betimleme ve temaların oluşturulması ve son olarak da sonuçların ve bulguların yorumlanması aşamaları gerekmektedir (Creswell, 2013).

Sessiz ve uygun ortamda yapılan görüşmelerin ses kayıtları dikkatli bir şekilde dinlenmiş ve büyük bir itina ile olduğu gibi, ham şekilde yazıya aktarılmıştır. Her öğretmene ait ifadeler yazıya aktarıldıktan sonra geri dönüşler yapılarak dikkatlice okunmuş ve genel düşünceler not edilmiştir. Uygun kodlamalar yapılmıştır. Kodlamalar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar kategorize edilmiş ve temalar belirlenmiştir. Katılımcıların görüşleri önyargısız bir şekilde etik kurallara uygun olarak betimlenmeye çalışılmıştır. Verilerin analizinde önyargılardan, yanlış anlaşılma sebepleri olacak yargılardan uzak durulmuş, bulgular nitel araştırma yöntemlerine uygun biçimde ayrıntılı ve derinlemesine ele alınmıştır. Analizler yapılırken katılımcı öğretmenler; K. Ö 1, K. Ö 2, K. Ö 3, ... şeklinde kodlanmıştır. Katılımcı Öğretmenler ile İlgili cinsiyet, branş ve mesleki deneyim tablosu, Ek- 1'de gösterilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karşılaşılan Öğretmen ve Öğrenci Kaynaklı Sorunlar

Toplumlar eğittikleri nitelikli bireyler sayesinde varlık sahasında önemli yerler edinirler. Eğitim ve öğretimin kalitesini arttırmak ancak yapılacak araştırmalar neticesinde mevcut sorunların tespiti ve bu sorunlara çözüm bulmak suretiyle mümkün olmaktadır (Yılmaz, 2009). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin karşılaşılabilecekleri sorunları önceden bilmeleri mümkün değildir. Ancak sahada problemlerle yüz yüze gelinir. Daha önce yaşanmış sorunların tespit edilmiş olması, yeni proje ve uygulamalar için her halükarda yarar sağlar. Bunun yanı sıra eğitim sürecinde karşılaşılan; ekonomik, sosyal, psiko-sosyal, yönetsel, örgütsel, eğitsel bütün sorunların da giderilmesi gerekir. Bu anlamda, bu çalışmada özellikle eğitsel sorunların bir nebze olsun giderilebilmesine katkı sunmak amacıyla sosyal bilgiler öğretiminde öğretmen ve öğrenci kaynaklı sorunların neler olduğu araştırılmıştır.

3.1.1. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Öğretmenden Kaynaklanan Sorunlar

Öğretmen, yeri ve önemi yadsınmayan eğitim-öğretim sürecinin en temel varlık unsurlarındandır. Öğretmenin herhangi bir nedenden dolayı sorun yaşamaması, eğitim öğretim faaliyetinin sağlıklı olmasının göstergesidir. Bunun için eğitim-öğretim faaliyetlerinin sağlıklı yürütülebilmesi, öncelikle öğretmen kaynaklı sorunların tespit

Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karşılaşılan Öğretmen Ve Öğrenci Kaynaklı Sorunlar: Muş İl Örneği

edilmesini ve bu sorunlara çözüm getirilmesini gerektirmektedir. Araştırma çerçevesinde mülakat yapılan katılımcı öğretmenlerin düşüncelerinden hareketle eğitim öğretim süreci içinde öğretmen kaynaklı yaşanan bazı sorunlar tespit edilmiş bulunmaktadır. Bunlar;

a) Lisans eğitiminin yetersizliği

K.Ö.1' e göre; lisans eğitim programı sahada çok işe yaramıyor. Öğretmenlerin lisanstan mezun olurken alan bilgisi noktasında yeterince donanım kazanamamış olmaları ciddi sıkıntılar yaşatmaktadır.

K.Ö.4, lisanstan mezun olur olmaz atanan aday öğretmenlerin sınıfa girmesinin başarılı sonuçlar vermediği kanaatini taşımaktadır.

K.Ö.6, lisansta edinilen eğitimin sahada yetersiz kalmasının uyumsuzluklara sebep olduğu düşüncesindedir.

K.Ö.14, lisansta verilen eğitimin yetersiz olduğu kanaatindedir.

K.Ö.8de lisans eğitiminin yetersizliğine vurgu yapmıştır.

K.Ö.13' ün anlattıklarından hareketle, eğitim fakültelerinde okul deneyimi ve öğretmenlik uygulamaları derslerinin ciddiyetle yapılmamasından dolayı mezun öğretmen adaylarının yeterince deneyim ve tecrübe kazanamadıklarını bunun da başarının önünde engel teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Yine aynı katılımcı öğretmen, bazı meslektaşlarının sınıfta ders içeriklerine göre ders anlatmama; "...ilahi dinletme, Fenerbahçe muhabbeti yapma..." larını bir sorun olarak serd etmektedir.

K.Ö.15, öğretmenlerin lisanstan yetersiz bir şekilde mezun olmalarını öğretmenlik atamalarının sınavla yapılmasını bağlamaktadır: "Önlerinde bir KPSS var o sınava hazırlanıyorlar..."

b) Öğretmenlerin kendilerini yenileyememeleri

K.Ö.4, öğretmenler mesleğe atandıktan sonra kendilerini yenileyemedikleri kanaatindedir. Bu durum öğretmenlerin körelmelerine sebep olmaktadır.

c) Öğretmenlerin alanları ve diğer gelişmelerle ilgili kitapları takip etmemeleri

K.Ö.19, sosyal bilgiler alanının çok geniş olmasını bir dezavantaj ve öğretmenin de çok donanımlı olmamasını bir yetersizlik olarak görmektedir.

K.Ö.7, gelişen teknolojinin karşısında öğretmenin durağan bir şekilde yerinde saymaması gerektiğini belirtirken yeni gelişmeleri takip etmek gerektiği ve öğretmenin kendisini yenilemesi gerektiğini de ifade etmiştir.

K.Ö.5'e göre diğer branştaki meslektaşlarla ciddi bir disiplinler arası bir işbirliği yapılamaması başarının önünde bir engeldir.

Bu bağlamda; K.Ö.2'nin; "Anadolu'nun en eski yeri Çatalhöyük olarak bilinir. Geçenlerde Urfa'da Göbeklitepe denilen bir höyükte kazı çalışması yapılmakta. Buranın daha eski olabileceği söyleniyor..." sözlerinden, bilginin sürekli güncellenmesi gerektiği yargısına varılabilir.

d) Deneyim ve uygulama eksikliği

"...Üniversite demek, uygulama demek..." diyen katılımcı K.Ö.16'nın mülakat analizlerine göre sahaya dönük eğitimin yetersiz olduğu kanaatinin üniversitelerdeki uygulamaların yetersizliğine bağlanabileceği ifade edilebilir.

K.Ö.10, müfredatı uygulayamadıkları düşüncesindedir: "...öğretmenlerden beklenen sınav başarısı, deneme sınavlarında öğrencinin yaptığı toplam net doğru soru sayısı üzerinden bir başarı değerlendirmesinin yapılması öğretmenlerin sınav odaklı çalışmaya başlamalarına sebep olmuş..." bu durum öğretmenlerin nitelikli bir eğitimi gerçekleştirilebilmesinin önünde bir handikap olarak durmaktadır.

Öğretmenlerden kaynaklanan sorunlar ile ilgili olarak K.Ö.5, lisansta alınan teorik eğitimi yeterli ancak uygulamayı yetersiz bulmaktadır.

e) İletişim becerisinde yetersizlik

K.Ö.18, lisanstan yetersiz bir şekilde mezun olmaya farklı bir bakış açısı getirmiştir. K.Ö. 18, eğitim fakültelerinde yeterince pedagojik formasyon verilmediği için öğrencilerle sağlıklı bir iletişimin kurulamadığı fikrini taşımaktadır.

f) Hizmet içi eğitiminin yetersizliği

K.Ö. 8, hizmet içi eğitiminin yanı sıra aday öğretmen hazırlayıcı ve temel eğitimi ile uygulamalı eğitimin de yetersizliğine vurgu yapmıştır.

K.Ö.6 ve K.Ö.9 hizmet içi eğitim kurslarının yetersiz olduğunu ifade ederken K.Ö.2, hizmet içi eğitim kurslarının online yapılması durumunda ekonomik ve yararlı olabileceğini ifade etmiştir.

g) Öğretmen sirkülasyonu

K.Ö.17, öğretmen sirkülasyonunu, hem öğrenciyi hem de öğretmeni olumsuz olarak etkileyen bir sorun olarak görmektedir. K.Ö.17 bu görüşünü; "... Öğretmen sirkülasyonu öğrencileri olumsuz etkilemektedir. Misal 6. Sınıfta bir öğretmen Matematik dersine giriyor yarı dönemden ya da bir yıl sonra gidiyor. Öğretmen Muş' a batıdan geliyor. Yapamıyor. Sıkılıyor bir an önce buradan gitmek istiyor. Bu da öğretmenlerden oluşan sıkıntılardan biri." sözleri ile ifade etmektedir.

K.Ö.17'nin mülakat analizlerinden öğretmen sirkülasyonunun yıl içinde hatta dönem içinde çokça yaşandığı, bu durumun öğrenci motivasyonunu ve haliyle öğrenmelerini olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.

h) Mesleki saygınlık

K.Ö.2, "...öğretmenlik mesleği ciddi bir emek gerektiren bir iştir. İşimizi okul dışına taşıyoruz. Öğretmenin bu yüzden dışarıdan da motive edilmeye ihtiyacı var." K.Ö.2'nin bu cümlelerinden Milli Eğitim teşkilatı yöneticileri ve veliler tarafından öğretime duyulan saygı mesleğin icrasında öğretmenin iştiyakını arttıracak anlamı çıkarılabilir.

K.Ö.7'ye göre, öğretmenlerin beklentilerinin önemsenmemesi ve karşılanmaması öğretmen motivasyonunu düşürmektedir.

3.1.2. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Öğrenciden Kaynaklanan Sorunlar

Bütün ders programları için olduğu gibi, sosyal bilgiler ders programı öğretiminde de öğrenci en önemli paydaşlardandır. Öğrenci ile ilgili sorunlar, öğretim programında başarıya giden yolu tıkayan önemli bir engeldir. Bu engelin ortadan kaldırılması ise alanda görev yapan öğretmenlerin yaşadığı sorunların tespiti ve bu sorunlara çözüm üretilmesi ile mümkündür. Yapılan görüşmelerde pek çok konuda tespit yapılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ifade ettiği öğrenci kaynaklı sorunlar aşağıya çıkarılmıştır: Öğrenciler ile ilgili tespit edilen sorunlar:

a) Hazır bulunuşluk seviyesi

Öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyelerinin büyük bir sıkıntı olduğunu dile getiren K.Ö.2, ilkokuldan gelen ve okuma yazma sorunu yaşayan öğrencilerin durumunu şöyle ifade etmektedir: "Köy okullarından okuma yazma bilmeden gelen çocuklar oluyor. Okuma yazmayı tam olarak sökemiş çocuklarımız oluyor. Mesela 5'lerde şuan hem okuma yazmayı öğrettiğim hem de sosyal bilgiler öğretmek zorunda olduğum öğrencilerim var."

K.Ö.6, öğrencilerin yeterince kelime ve kavram bilgisine sahip olmadığını ifade etmiştir.

K.Ö.12, hazır bulunuşlukve okuma yazma sorununa ek olarak öğrencilerin teknolojiden yararlanmadığını ifade etmiştir. Ayrıca sosyal bilgiler dersindeharitave atlas okuyamama gibi derste başarıyı engelleyenciddi bir sorunu dile getirmiştir.

K.Ö.3, hazır bulunuşluk seviyesinin kötü olmasını, yıl içinde yapılan öğretmenlerin yer değişikliğine bağlamaktadır.

K.Ö.12, öğrencilerin bilişim teknolojilerini gerektiği gibi kullanma imkânına sahip olmamalarından hareketle mevcut sorunların sosyal bilgiler öğretiminin önünde ciddi problem olarak durduğı kanaatini taşımaktadır.

b) Okuma yazmada sorun yaşama

Sosyal bilgiler okumaya, okuduğunu anlamaya ve yorumlamaya dayalı bir ders programıdır. Sosyal bilgiler öğretim programında ciddi bir başarı için öncelikle öğrencilerin bu kazanımları elde etmiş olması önemli bir eşiktir.

K.Ö.6'nın anlattıklarından anlaşıldığına göre; öğrencilerin yeterli derecede Türkçe dil becerilerine sahip olmamaları, kavram bilgilerinin yetersizliği sosyal bilgiler öğretiminin önündeki önemli sorunlardan biri olarak durmaktadır. Ayrıca katılımcı K.Ö.5, K.Ö.7 ve K.Ö.8 benzer düşünceleri ifade etmişlerdir.

K.Ö.19, okuduğunu anlayamayan öğrencinin neden sonuç bağlantısı kuramadığını ifade etmiştir. Sosyal bilgiler kavram temelli bir öğretim programıdır. Okuduğunu anlayamama neden sonuç bağlantısı kuramama gibi bir problem bütün derslerde olabileceği gibi sosyal bilgiler dersinde de başarısızlığın en önemli sebepleri arasında gösterilebilir.

K.Ö.9, okuma yazma bilmeyen öğrencilerinin varlığını dile getirmiştir.

K.Ö.10, seviye farkları, okuma yazma, kitap okuma alışkanlığının olmaması, okuduğunu anlamama, kavram bilgisinin yetersizliği gibi sorunları hem ders hem de çalışma kitabındaki etkinlikleri anlayamamanın nedeni olarak görmektedir.

K.Ö.13, öğrencilerinin okuma ve ders çalışma alışkanlıklarının olmamasından yakınmaktadır.

K.Ö.14, okuma yazma bilmeyen, okuma alışkanlığı olmayan, okuduğunu anlamayan öğrencilerin her zaman geriden geliyor olmalarından dolayı kendilerini tamamlayamadıkları kanaatindedir.

K.Ö.13 olarak görüşme yaptığımız sosyal bilgiler öğretmeninin, K.Ö.2 olarak kodlamış olduğumuz katılımcı sosyal bilgiler öğretmeni ile aynı - sınıfta okuma yazma bilmeyen öğrenci varlığı- sorunu yaşadığı görülmüştür.

K.Ö.16, "...bizim burada genelde dil sıkıntısı var. 5. ve 6. Sınıf öğrencileri Türkçeyi doğru düzgün konuşmuyor. Çocuk köyden geliyor. Okuma yazma yok. Ben nasıl sosyal bilgiler öğreteyim." demek suretiyle sadece sosyal bilgiler eğitimini ilgilendirmeyen genel anlamda eğitim için ciddi bir soruna vurgu yapmıştır. Yine bu paralelde K.Ö.12, okuma yazmada sıkıntılarının olduğunu, öğrencilerin genel kültürünün zayıf olduğunu ve bundan dolayı da yorumlama becerilerinin gelişmemiş olduğunu ifade etmiştir. Kavram bilgisi yetersizliğinin bir sorun olarak öğretmenlerin karşısında durduğunu K.Ö.15 dile getirirken, K.Ö.16 kardeş sayısının fazlalığını sorun olarak görmektedir.

K.Ö.19, öğrenci ile alakalı olarak yaşanan sorunları şöyle ifade etmektedir:

"Sosyal bilgiler okumaya ve okuduğunu anlamaya yönelik bir ders. Genel itibarı ile öğrencilerde okuma alışkanlığı çok az. Kitap okuma alışkanlığı yok zoraki kitap okutuyoruz. Dolayısıyla öğrenci okuduğunu anlayamıyor. Olaylar arsında neden sonuç bağı kuramıyor. Hal böyle olunca genel itibarıyla olayları aktarma olaylar arasında neden sonuç ilişkisi kurma öğrenciler arasında zayıf oluyor. Bu noktada zorlanıyoruz."

c) Motivasyon düşüklüğü

K.Ö.7'nin anlattıklarından hareketle öğrenciler arasındaki bireysel farklılıkların yanı sıra tatillerin ve tatil sürelerinin uzunluğunu öğrenci için etkin öğrenmenin önünde birer sorun olarak durduğunu söyleyebiliriz. Aynı katılımcı öğretmenin mülakat analizlerinden, kız çocuklarının zorunlu temel eğitimden sonra aileleri tarafından okutulmayacakları düşüncesinden dolayı başarıyı hedeflemedikleri anlaşılmaktadır.

K.Ö.8, görev yaptığı yatılı ilköğretim bölge okullarında (YİBO) ortaokul kısmında okuyan kız öğrencilerde zorunlu eğitimden sonra okutulmayacakları yönünde bir algı olduğunu ve bu algının öğrenciyi ileriki öğrenim hayatından kopardığını şu cümlelerle ifade etmektedir: "...kız çocuklarımızda çok iyi öğrencilerimizde babam beni 8. sınıftan sonra okutmaz veya okumak istemediğinden, çevredeki kişilerden etkilendiğinden...Böyle olduğu zaman elimize gerçekten okumaya gelmiş hazır potansiyelli öğrencimiz yok."

K.Ö.7, öğrenci motivasyonunun düşüklüğünü zorunlu eğitimden sonra babaları tarafından okutulamayacak olmalarına bağlamakta ve şöyle devam etmektedir:"Bazı durumlarda birde çalışılan bölgede çok önemli az önce de söylediğim gibi önlerinde model yok yani öğrencinin önünde model olmadığı için öğrencinin bir sonraki basamağa bakışında herhangi bir değişiklik yok bundan sonra yapacağı şey belli mesela kız çocuğu ise okullu bitirince ne yapacağım evleneceğim diyor babam beni evlendirecek diyor. Okuyacak durumum yok diyor. Bunun için hani öğrenci buraya belirli beklentileri çok yüksek gelmiyor zaten işte biz hani aileler görüşmelerde ev ziyaretlerinde bunu dile getirip öğrencileri sürecin içine dahil etmeye çalışıyoruz ama..."Katılımcı öğretmenlerin genelinde; ilgisiz veyotivasyon düşüklüğü fazla olan öğrencilerin sınıf ortamındaki davranışları öğrenme ortamını bozduğu, diğer öğrencilerin de öğrenmelerini olumsuz bir şekilde etkilediği kanaati hakimdir.

d) Veli ilgisizliği

K.Ö.10'un anlattıklarında hareketle ailelerin süreli yayınları (gazete -dergi) takip etmemesi de öğrenci öğrenmeleri üzerinde olumsuz bir etki yapabilmektedir, diyebiliriz.

K.Ö.16, öğrencilerin genel kültür seviyelerinin düşüklüğü ile birlikte kardeş sayısının fazlalığını birer problem olarak görmektedir. Aynı katılımcı öğretmen, ayrıcakardeş sayısı çokluğunun ilgisizliğin sebebi olduğu kanaatindedir.

K.Ö.17, öğrencilerin sağlıklı beslenme ve gerekli kırtasiye ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik velilerin gereken ilgiyi göstermediğini ifade etmiştir.

K.Ö.3, velilerin ilgisizliğini şöyle ifade etmektedir: "Toplantıya çağırılan velilerin ya otuzda biri, ya ikisi geliyor."

K.Ö.2, ailelerin eğitim ile ilgili bilinç düzeyinin düşük olduğunu, velilerin çocukların sınavlarda yaptıkları net sayılarına göre eğitim ortamını değerlendirdiklerini bunun da ciddi bir sorun olduğunu dile getirmiştir.Katılımcı öğretmenlerin çoğu velilerin ilgisiz olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcı öğretmenler, öğrencilerin derse hazırlıksız

gelmesini,yapılan ödevlendirmelerin kütüphanede araştırılmak yerine internet cafelerden hazır çıktılar şeklinde getirilmesini de veli ilgisizliğine bağlamaktadırlar.

e) Derse hazırlıksız gelme

K.Ö.14, derse hazırlıksız gelinmesini, okuma ve ders çalışma alışkanlığının olmamasını, ciddi bir sorun olarak değerlendirmektedir.

f) Sınıf içi disiplinsizlik

K.Ö.1, öğrencilerin sınıf içinde disiplinsiz davrandıklarını, derse zamanında gelmediklerini, evde konuya hazırlık yapmadan okula geldiklerini ifade ederek şöyle devam etmiştir: “Öğrenciler geleneksel bir eğitim anlayışı ile geldikleri için bizim bugün onlara uygulamak istediğimiz yapılandırmacı eğitimin uzağında kalıyorlar.”

g) Ekonomik düzey farklılıkları

K.Ö.3'e göre; öğrenci ailelerinin ekonomik düzey farklılıkları, ailelerin öğrenci ile ilgilenme düzeylerini etkilediği gibi öğrencilerin başarısı üzerinde de etkili olmaktadır.

K.Ö.4, ekonomik düzey farklılıklarının başarıda önemli bir yere sahip olan bireysel farklılıkları da etkilediği kanaatindedir.

h) Çevre

K.Ö.7'ye göre öğrencilerin çevresinde okumuş olumlu bir modelin bulunmaması bir sorundur.

K.Ö.5'e göre "...kötü çevre öğrenci öğrenmeleri üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Madde bağımlılığı, sigara, tiner, bally bağımlılığı gibi zararlı alışkanlıkları olan öğrenciler mevcuttur. Bu öğrencilere iyi bir rehberlik yapılmalıdır..."

Öğrenci ile ilgili sorunlar noktasında katılımcı sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri birbirilerinden farklılık arz etmemektedir. Bütün katılımcılar hemen hemen birbirlerine yakın sorun tespitlerinde bulunmuşlardır.

4.Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın verilerine göre sosyal bilgiler öğretiminde öğretmen ve öğrenci kaynaklı karşılaşılan sorunlar şöyle sıralanabilir:Eğitim sürecinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin gelişen ve değişen dünyada kendilerini yeterince yenileyememeleri ve bilimsel yayınları takip etmemeleri önemli bir sorundur.Hizmet içi eğitim kursları yetersizdir.Hizmet içi eğitim kursları artırılmalıdır.Hizmet içi eğitim merkezlerinde verilen kurslarda, eğitimde kullanılan araç gereçleri tanıma ve uygulama imkânı verilmelidir. Bu imkân sağlanmaz ise bu kurslardan istenilen verim alınamaz ve kurs amacına ulaşamaz. Hizmet içi eğitim kurslarında verilen eğitimleri öğretmenlerimiz bu yönden eksik bulmuşlardır. Bu da öğretmenlerin hizmet içi eğitim kurslarında tam anlamıyla yetiştirilemediğini göstermektedir. Bu durum öğretmenlerimiz için önemli bir sorundur.

Okullarda bulunan rehberlik servislerinin disiplinsiz davranan öğrencilerin sorunlarıyla yeterince ilgilenememeleri, öğrencilerin disiplinsiz davranışlarına devam etmelerine sebep olmaktadır. Bunun sonucunda da öğretmenler, disiplinsiz öğrenci davranışları yüzünden problemler yaşamaktadırlar.

Ailenin eğitim anlayışının yetersiz olmasından kaynaklanan disiplinsiz öğrenci davranışlarının da öğretmenlerin eğitim-öğretimde güçlüklerle karşılaşmalarına sebep olduğu belirlenmiştir.Çevrenin yaşantısından ve sosyo-ekonomik durumundan kaynaklanan sorunların varlığı da öğretmenler tarafından belirtilmiştir. Öğrencilerin yaşadıkları çevrenin sosyal yapısına ayak uyduramayan öğretmenlerin, öğrenci ile tam bir kaynaşma sağlayamamaları öğrencilerin problemlerini çözmede güçlüklerle karşılaşmaları yaşanan önemli sorunlardan biri olarak görülmüştür.

Öğretmenler sosyal bilgiler ile ilgili yeni yayınları ve güncel değişimleri takip edemediklerini belirtmişlerdir. Bu da öğretmenlerin kendilerini sürekli geliştirmelerini engellemektedir.Öğretmenlerin yeni teknolojilere sahip olma ve bu teknolojik araç gereçleri sınıf ortamında kullanma imkânlarına sahip olmadıkları belirlenmiştir. Araştırmanın gönüllü katılımcılarından bazılarının dile getirdiği hazır bulunuşluk sorunu sosyal bilgiler öğretiminin önündeki ciddi bir sorun olarak tespit edilmiştir.Araştırmanın katılımcılarıyla yapılan görüşme verilerinden hareketle öğretmenlerin lisanstan donanımsız ve yetersiz mezun oldukları saptanmıştır.Hizmet içi eğitim kurslarının yetersizliği öğretmenlerin meslekte kendilerini yenileyememelerinin önemli bir sebebi olarak belirlenmiştir.Okuma yazmayı ilköğretim I. kademede tam olarak öğrenemeyen öğrenciler, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sorun yaşamasına sebep olmaktadır. Daha okuma ve yazmayı tam anlamıyla öğrenemeyen öğrenci, sosyal bilgiler öğretmenini zor durumda bırakmakta, arkadaşlarının da zamanını çalmakta ve eğitim-öğretimin yavaşlamasına neden olmaktadır.Araştırma sonucunda sosyal bilgiler öğretmenlerinin görev yaptıkları okullarda öğretmen ve öğrenci kaynaklı sorunların dışında pek çok sorunla daha karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir. Bunlar; başka çalışmaların konusu olmakla birlikte, öğrenme ortamındaki kaynakların yetersizliği, idareciler, öğretmenler, öğrenciler ve öğrenci velileri ile ilgili çeşitli problemler olarak ifade edilebilir.

Çalışmamızda elde ettiğimiz bulgular doğrultusunda şu öneriler sunulabilir:

Öğretmen adaylarına öğretimin yöntem-teknik ve araç-gereçlerini tanıma, deneme ve uygulama imkânı verilmelidir.Öğretmen adaylarına hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimleri sırasında; araştırma ve inceleme yapma, sürekli kendini yetiştirme ve yenileme alışkanlığı kazandırılmalıdır. Öğretmenlik mesleğine atanan bireylerin mutlaka kendi alanlarında eğitim veren fakülte birimlerinden mezun olmuş olmaları zorunlu olmalıdır. Öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçları araştırılmalı, gerçekçi bir şekilde belirlenmeli, sağlıklı ve verimli kurslar düzenlenmelidir.Mesleki becerilerini geliştirmiş öğretmenler sahada daha çok başarılı olur karşılaştıkları sorunlara çözüm bulurlar. Bu nedenle öğretmenlerin kendilerini geliştirmeleri ve yetiştirmeleri sağlanmalıdır.

Okullardaki fiziki şartlar iyileştirilerek mesleğinde yeni olan sosyal bilgiler öğretmenlerine gerekli destek sağlanmalı, sosyal bilgiler öğretmeni yetiştiren eğitim fakülteleri ile dersin verildiği okullar çağdaş teknolojik araç ve gereçlerle

donatılmalıdır. Sosyal bilgiler sınıfları oluşturulmalı ve bu sınıflarda internet erişimi olmalıdır. Sosyal bilgiler öğretmenlerince teknoloji yakından takip edilmelidir. Kolayca ulaşılabilen veri tabanları sosyal bilgiler öğretmenlerinin hizmetine sunulmalıdır. Öğretmen adaylarının mesleğe başarılı bir şekilde başlayabilme ve öğretim yeterlikleri kazanabilmeleri için üniversitede öğretmenlik uygulamalarından sorumlu öğretim elemanları, daha aktif ve etkin bir rol üstlenmelidir. Sosyal bilgiler öğretmenlerine üniversitede verilecek lisans dersleri ile ilköğretim sosyal bilgiler ders müfredatı birbiriyle uyumlu hale getirilmelidir. Öğretmen eğitimi programları, öğretmenlerin öğretim alanı ve öğretmenlik formasyonu açısından nitelikli olarak yetişmelerini sağlayacak şekilde geliştirilmelidir. Böyle bir çalışma; çeşitli üniversiteler ve MEB desteği ile daha kapsamlı bir şekilde yapılmalı, ülke genelinde mümkün olduğu kadar katılımcılara ulaştırılmalıdır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin gerek kişisel, gerek mesleki gelişimleri ve karşılaşılabilecekleri problemlerin çözümü için çeşitli seminerler ve etkinlikler düzenlenmelidir. Unutulmamalıdır ki kendini yenileyemeyen öğretmen yineler.

Kaynakça

- Akar, Muhammed Said (2012), *Fen ve teknoloji öğretmenlerinin işbirlikli öğrenmemodeli hakkında bilgilendirilmesi, bu modelin sınıfta uygulamaları ve elde edilen sonuçların değerlendirilmesi: Kars il örneği*, Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Ata, Bayram (2012), *Bilim teknoloji ve sosyal değişim*, 4. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Bilgili, Ali Sinan (2010), *Sosyal bilgilerin temelleri*, 4. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Çiftçi, Ahmet (2008), *Vatandaşlık bilgisi demokrasi ve insan hakları*, 3. Baskı, Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Creswell, W. John (2013), *Araştırma deseni, nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*, (Selçuk Beşir Demir (Ed.), Çev.), 4. Baskı, Ankara: Eğiten Kitap Yay.
- Erdem, Aliye (2009), "Preserviceteachers' attitude towards cooperative learning in mathematics course", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 1668-1672.
- Ekiz, Durmuş (2003), *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güner, Halim, Akpınar, Burhan, Akkuş, Adem ve Abukan, Memet (2011), *What are the Qualities of Ideal Teachers? Similarities and Differences in Perception of School Teachers and Students of Education Faculty*, International Conference on New Horizons in Education, INTE 2011'de sunulan bildiri, Guarda, PORTEKİZ.
- Kabapınar, Yücel (2012) *Kurumdan uygulamaya hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*, 3. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.

- Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karşılaşılan Öğretmen Ve Öğrenci Kaynaklı Sorunlar: Muş İl Örneği
- Karaman ve Kepenekçi, Yasemin (2008), *Eğitimciler için insan hakları ve vatandaşlık*, Ankara: Ekinoks Yay.
- Karasar, Niyazi, (2009), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 20. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.
- Köken, Nevzat, (2002), "Sosyal bilgiler öğretiminde "soru sorma metodu" nun önemi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 91-104.
- Kuusisaari, Hanna (2013), "Teachers' collaborative learning development of teaching ingroup discussions", *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 19(1), 50-62.
- MEB (2008), *Öğretmen yetiştirme ve eğitimi genel müdürlüğü, öğretmen yeterlilikleri, öğretmenlik mesleği genel ve özel alan yeterlilikleri*, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.
- Mıhladız, Gülcan ve Doğan, Alev (2011), "Pre-service Science Teachers' Subject Matter Knowledge of Nature of Science", *Western Anatolia Journal of Educational Science*, Special Issue, 311-316.
- Misra, K., Grimes, Paul W., ve Rogers, Kevin E. (2012), "Does competition improve public school efficiency? A spatial analysis", *Economics of Education Review*, 31, 1177-1190.
- Öztürk, Cemil (Ed.) (2009), *Sosyal bilgiler öğretimi (demokratik vatandaşlık eğitimi)*, Ankara: Pegem A. Yayınları.
- Safran, Mustafa (2012), *Sosyal bilgiler öğretimi*, 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Tay, Bayram ve Öcal, Adem (Ed.) (2011), *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi*, 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Tay, Bayram (2004) "Sosyal bilgiler dersinde anlamlandırma stratejilerinin yer ve önemi", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 5(2), 1-12
- Tozlu, Necmettin (2003), *Eğitim felsefesi*, MEB Bilim ve kültür eserleri, 2823-810, Ankara: MEB Yay.
- Turan, Refik ve Ulusoy, Kadir (2010), *Sosyal bilgilerin temelleri*, 1. Baskı, Ankara: Maya Akademi.
- Yeşil, Rüştü (2008), "Sosyal bilgiler aday öğretmenlerinin sınıf içi öğretimde sorulardan yararlanma yeterlilikleri (AEÜ eğitim fakültesi örneği)", *KEFAD*, 9(3), 161-174.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2013), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, 9. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, Kaya ve Tepebaş, F. (2011),“İlköğretim düzeyinde sosyal bilgiler eğitiminde karşılaşılan sorunlar:mesleğine yenibaşlayan sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi SosyalBilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1),157-177.

Yılmaz, Kaya (2009),“Lisans Düzeyinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri: Öğretmenadaylarının görüşleri”,*OMÜ Eğitim Fakültesi dergisi*, 31-53.Yılmaz, Kaya ve Şeker, Mustafa (2011),“İlköğretim öğrencilerinin sosyal bilgilere karşı tutumlarını incelenmesi”,*İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, FenBilimleri*, 10(3), 34-50.

Ek 1: Katılımcı öğretmenler ile ilgili cinsiyet, branş ve mesleki deneyim tablosu

Rumuz	Cinsiyet	MeslekiDeneyim	Branş
Öğretmen 1	Erkek	5	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 2	Kadın	7	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 3	Erkek	8	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 4	Kadın	3	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 5	Erkek	5	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 6	Kadın	5	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 7	Erkek	7	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 8	Erkek	8	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 9	Erkek	11	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 10	Erkek	8	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 11	Erkek	5	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 12	Kadın	7	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 13	Erkek	7	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 14	Kadın	6	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 15	Kadın	4	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 16	Erkek	3	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 17	Erkek	5	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 18	Erkek	6	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 19	Erkek	3	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 20	Kadın	6	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 21	Kadın	4	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Öğretmen 22	Erkek	3	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği